
ЕТАПИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ СПОРТИВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Ольга Породько-Лях, Микола Кудря

Аннотация. В результате анализа научной литературы были изучены истоки и особенности формирования спортивной терминологии. Приведены пять этапов развития украинской спортивной терминологии – от зарождения спортивной лексики и названий с обозначениями двигательных действий к спортивному термину как научному объекту исследования.

Ключевые слова: спортивный термин; терминологическая система; этапы развития украинской спортивной терминологии.

Abstract. Analysis of scientific literature has allowed to study the beginnings and peculiarities of sports terminology formation. Five stages of Ukrainian sports terminology development have been presented – from the formation of sports vocabulary and titles with definitions of motor actions to sports term as a scientific object of study.

Keywords: sports term, terminological system, stages of sports terminology development.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зростання результативності спортсменів та нові розробки у напрямі системи їхньої підготовки, розширення форм рухової активності населення та дозвілля, посилення зацікавленості населення туризмом, а також історичні, політичні та культурні передумови активізували роботу фахівців над розробкою та впорядкуванням спортивної термінології.

У цьому напрямі досліджень актуальним питанням є розгляд етапів розвитку української термінології, що має як теоретичне, так і практичне значення. Теоретичне обґрунтування етапів розвитку спортивної терміносистеми дозволить підкреслити значення молоді спортивної науки, основною складовою якої є понятійно-термінологічний апарат.

Практичне значення цієї проблеми полягає у підсиленні методичного та дидактичного матеріалу для чіткого уявлення питання про етапи розвитку спортивної термінології, що входить до пункту вивчення теми «Термінологія. Лексикологія. Спортивна термінологія» студентами фізкультурних вищих навчальних закладів з навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням».

У спортивній та лінгвістичній науці проведено мало ґрунтовних комплексних розвідок у цьому напрямі, в межах яких фрагментарно вивчено й етапи розвитку української спортивної термінології.

За весь період розвитку спортивної української термінології (кінець XIX ст. – по нині) було захищено чотири [1, 3, 4, 7] кандидатські дисертації

(дві – лінгвістичні і дві – зі спорту) – М. Н. Паночком «Украинская спортивная лексика» (Київ, 1978) І. Т. Янковим «Українська спортивна термінологія (історико-методологічний аналіз)» (Луцьк, 2000), О. В. Боровською «Співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології фізичної культури і спорту» (Львів, 2003), Л. А. Карпець «Український спортивний жаргон: структурно-семантичний аспект» (Харків, 2006).

У межах цих досліджень лише П. А. Карпець зробив першу спробу подати чотири етапи розвитку української спортивної термінології: перший – 20–30-ті рр. XX ст.; другий – 50–80-ті рр. XX ст.; третій – середина 80–90-ті XX ст.; четвертий – кінець XX ст. – по нині.

З огляду на недостатній рівень вивчення цього питання вважаємо за доцільне розглянути етапи розвитку спортивної термінології.

Мета дослідження – подати етапи розвитку української спортивної термінології з урахуванням витоків практичного вживання спортивної лексики та запозичених термінів, становлення терміносистеми, виокремлення спортивної термінології на національному ґрунті та формування понятійно-термінологічного апарату спортивної науки.

Методи дослідження: аналіз і синтез даних наукової літератури; порівняльно-зіставний; історичний.

Результати дослідження та їх обговорення. У нашому дослідженні було враховано дані П. А. Карпець і на їх основі було сформовано власний погляд на етапи розвитку спортивної термінології.

I етап – VII–XV ст. – поява назв рухових дій, змагань за силою, ігрищ, забав, які є прототипами спортивної термінології. Цей етап обрамлений початком появи писемності VII ст. та письмових джерел (Іпатіївський список літописів), в яких засвідчені різні роди занять (фізичної праці) та форми фізичного виховання часів Київської Русі, як лексики з фізичної культури [2]. Відомості про рухову активність давніх українців знаходимо у працях Є. Н. Приступи та А. В. Цюся [5, 6]. З огляду на це можемо припустити, що назви вправ, ігрищ, різних рухових дій могли вже у давні часи виступати прототипами спортивних термінів.

Наприклад, дослідниця Н. А. Деделюк вказує, що у IX–XIV ст. у Київській Русі вагомим значення надавали питанням здорового способу життя (за джерелом «Поучення» Володимира Мономаха). Вчений наводить приклади трьох основних груп засобів фізичного виховання у Київській Русі, що поділяються на: фізичні вправи, природні сили, гігієнічні чинники. Фізичні вправи поділяються на підгрупи залежно від специфіки рухової активності: народні ігри, танці та розваги (хороводи, танці, рухливі ігри, розваги, ігри з предметами), кулачні бої і боротьба (кулачні бої, боротьба, культові бої, рукопашний бій), вправи з предметами (палицями, зброєю, арканом, стрільба з лука), вправи з використанням засобів пересування (верхова їзда, веслування, пересування на лижах, катання на ковзанах, санках, крижинах), природні локомоції (ходьба, біг, стрибки, лазіння, перелізання, повзання, пірнання, плавання). Таким чином, можемо вказувати на період появи спеціальної лексики, яка знайшла часткове втілення у спортивних термінах.

II етап – XV–XVII ст. – витoki практичного вживання спортивної лексики та запозичених термінів. З урахуванням того, що у 1576 р. було створено найстарішу українську науково-освітню установу Острозьку слов'яно-греко-латинську школу (академію), а також відкриття у XVI ст. шкіл та вишів, зокрема Києво-Могилянської колегії (1647–1701 роки), Києво-Могилянської Академії (1701–1760 роки), Київської Академії (1760–1817 роки), серед навчальних дисциплін яких належне місце мало тіловиховання (гімнастика, ритміка), можемо стверджувати про появу спортивної лексики, зокрема термінів, що були застосовані у педагогічному процесі.

Свідчення І. Янкова про те, що спортивна термінологія почала формуватися ще у 90-х роках XIX ст., на наш погляд, є лише коректним у тому разі, що «спортивний термін» постав разом зі спортивною наукою. Однак у нашому дослідженні ми керуємося твердженням про те, що власне українські назви-прототипи спортивної лексики та спортивних термінів зародилися задовго до появи спортивної науки.

III етап – 20–30-ті рр. XX ст. – активізація роботи над упорядкуванням спортивної термінології. В цей час відбувається розвиток спортивних періодичних видань як джерел спортивної термінології (журналу і часопису з однойменною назвою «Спорт», «Спортові вісті», «Спортсмен» та періодика організацій «Сокіл», «Пласт», «Січ», «Луг»), перші спроби створення словника спортивних термінів за національними джерелами на базі праць Я. Рудницького, І. Антоновича, Т. та П. Франків, З. Кузеля, І. Боберського. Наприклад, у праці «Копаний м'яч», «Їзда на лещетах», «Легка атлетика» та ін. І. Боберський пропонує авторську термінологію.

У 1923 р. Тарас Франко як один із фундаторів національного фізичного виховання запровадив спортивну термінологію у ґрунтовній монографії «Історія й теорія руханки». У квітні 1937 р. Б. Кобилянський у журналі «Рідна мова» започаткував у «Словнику спортивних термінів» нові дефініції, зокрема «спортивне життя», «вишколення», «змагун», деякі види спорту – «санкування», «сковування».

У цей час мовознавці намагаються уживати «свої», власне національні, терміни й уникати іншомовних. Оскільки за співвідношенням словникового складу мови запозичення, зокрема і термінів, повинне становити 10 % загальної кількості, а власне української лексики – решта (90 %), тому щоб уникнути «засмічення» мови інтернаціональними термінами на початку XX ст. виник напрям «пуризму» (тих, хто відстоював національне при адаптації термінів). Однак в 30-х роках цей напрям був сприйнятий як бунт (національний), тому не мав подальших наукових проявів. Сьогодні ми маємо деякі свідчення таких термінів, які для нас постали як «нові», забуваючи що терміни вже мали своє первинне джерело. Основним позитивним моментом лишається наразі використання адаптивних прийомів пуристів: беремо основу інтернаціональну додаємо національні афікси за дла «національного оформлення» – маємо формулу нового терміна.

В 40-х роках відбувається поступовий спад українського спортивного термінознавства. Постає проблема упорядкування власного спортивного словника.

IV етап – 50–90-ті роки XX ст. – поживлення роботи над спортивним термінотворенням на основі російських термінів та інших запозичень. Передумова радянського періоду диктувала «споріднення» термінів українських та російських, що спричинило в сучасній термінології незаних перекладних можливостей (власних національних відповідників), постійного калькування. Порівняємо: «*нападающий*» і *нападающий* (*нападник*), «*психологический* настрой спортсмена» і психологічний

настрой/настрій (омонімія) спортсмена (психологічне налаштування спортсмена), «ловля мяча» і *ловля м'яча* (ловіння м'яча) тощо. Цей етап ознаменувався появою в 1973 р. у Києві «Російсько-українського термінологічного словника» за ред. С. І. Головащука й у Луцьку словника «Основні поняття і терміни оздоровчої фізичної культури та реабілітації» (укл. О. Д. Дубогай, А. М. Ткачук, С. Д. Костикова).

У середині 80-х років відбулося, з одного боку, повернення до народних назв, зафіксованих у 20–30-ті рр. ХХ ст., з іншого – намагання дібрати власне українські терміни і захоплення європейськими термінами. Була захищена перша дисертація у цьому напрямі М. Н. Паночком «Українська спортивна лексика» (Київ, 1978).

V етап – 1991 – по нині – часткове впорядкування спортивної лексики, поділ за видами спорту та іншими ознаками, розгляд основних проблем словотвору спортивних термінів.

З часів проголошення незалежності України поживалося укладання словників: В. Г. Осінчук, І. К. Попеску «Російсько-український словник спортивних термінів» (1991); укл. Д. М. Динівський та ін. «Короткий російсько-український словник з фізичної культури і спорту» (1993); В. Г. Осінчук, І. К. Попеску «Визначення основних спортивних термінів фізичної культури і спорту» (1995); укл. А. Р. Волинець, Ю. О. Гринь, Ю. О. Короп «Російсько-український фізкультурно-спортивний словник» (1995); «Російсько-український словник з фізичної культури і спорту» (1997); укл. Л. І. Чигиленько, Г. І. Довгаль, Ф. А. Непійвода «Російсько-український з фізичної культури і спорту» (1997); Є. В. Білінський, В. А. Дудковський, О. В. Запорожанов; за ред. В. Ф. Гречка «Російсько-український словник спеціальних термінів» (1997); І. К. Попеску «Малий античний олімпійський словник» (1999); І. Янків «Словник-довідник труднощів перекладу спортивних термінів» (2000); О. Мерзлікіна Тлумачний словник термінів і словосполучень фізичної реабілітації (2002); укл. М. Д. Зубалій, В. В. Сіркозіук «Короткий спортивний словник-довідник» (2003); О. В. Боровська «Короткий тлумачний словник термінів галузі фізичної культури та спорту» (2003); В. Г. Осінчук, Л. В. Левків «Українсько-російська, російсько-українська термінологічна лексика спортивних ігор» (2003); І. В. Пущина, В. М. Зайцева «Сучасна українська спортивна термінологія» (2003); А. П. Гетьман «Термінологічний словник з предмета «Фізичне виховання і спорт» (2004); В. Наумчук «Словник-довідник з теорії та методики фізичного виховання» (2004); О. А. Свентєв «словник футбольних термінів» (2007); «Гімнастична термінологія» (2008). Також виходить ряд і перекладних словників.

У цей час поглиблюється науковий підхід до української спортивної термінології, на основі яких виокремилися дві школи української спортивної термінології – Київська й Львівська, про результати вивчення яких свідчить праця О. Д. Кочерги і В. М. Кулик «Українські термінологічні словники довоєнного періоду в бібліотеках Києва і Львова» (1993).

Наукове обговорення поживалося з проведенням конференцій «Українська термінологія і сучасність» (Київ, з 1998 р.), «Проблеми української термінології» (Львів, з 1995 р.), «Українська спортивна та військово-похідна термінологія» (Львів, з 1992 р.), на яких вченими висвітлюються лексико-семасіологічний (Ф. Т. Шалгін, М. М. Паночко), організаційно-методичний (А. Г. Кочур), історично-методичний (І. Т. Янків) аспекти розвитку термінології, специфіка формування української галузевої термінології (О. М. Вацеба, М. С. Герцик), особливості творення, номінації, унормування українських термінів (О. О. Боровська).

Особливою віхою в історії розвитку української спортивної термінології відіграли розробки І частини «Єдиної спортивної класифікації України на 2001–2004 рр.», II частини «Єдиної спортивної класифікації України на 2002–2006 рр.», III частини «Єдиної спортивної класифікації України на 2002–2006 рр.», виконаних робочою групою під керівництвом першого заступника Голови Державного комітету України з питань фізичної культури та спорту А. А. Власкова.

Слід зауважити, що з урахуванням того, що в Україні було видано ряд ґрунтовних праць В. М. Платоновим та М. М. Булатовою російською мовою і ці дослідження у тлумаченні термінологічних понять є взірцевими, тому ці джерела слід взяти за зразок для створення єдиного комплексного словника з української спортивної термінології.

Висновки. У нашому дослідженні було зроблено спробу виокремити вперше етапи розвитку української спортивної термінології з урахуванням витоків, практичного вживання термінологіки.

Отже, було сформовано такі етапи:

I етап – VII–XV ст. – витоків, поява назв рухових дій, змагань за силою, ігрищ, забав, які є прототипами спортивної термінологіки.

II етап – XV–XVII ст. – практичне вживання прототипів спортивної лексики та запозичених термінів.

III етап – 20–30-ті рр. ХХ ст. – активізація роботи над впорядкуванням спортивної термінологіки.

IV етап – 50–90-ті роки ХХ ст. – поживлення роботи над спортивним терміновтворенням на основі російських термінів та інших запозичень.

V етап – 1991–по нині – часткове впорядкування спортивної лексики, поділ за видами спорту та іншими ознаками, поживлення укладання слівників, поглиблення наукового підходу до україн-

ської спортивної термінології, на основі яких виокремилися дві школи української спортивної термінології – Київська й Львівська, проведення наукових конференцій.

Література

1. *Боровська О. В.* Співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології фізичної культури і спорту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук фіз. виховання і спорту: 24.00.02 / О. В. Боровська. – Л., 2003. – 20 с.
2. *Деделюк Н. А.* Традиції фізичного виховання Київської Русі та їх використання в загальноосвітній школі: дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту: спец. 24.00.02 / Н. А. Деделюк. – Л., 2004.
3. *Карпець Л. А.* Український спортивний жаргон: структурно-семантичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 / Л. А. Карпець; ХНУ. – Х., 2006. – 19 с.
4. *Паночко М. Н.* Украинская спортивная лексика: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. фил. наук: 10.02.01 / М. Н. Паночко; КГПИ. – К., 1978. – 26 с.
5. *Приступа Є. Н.* Народна фізична культура українців / Є. Н. Приступа. – Л.: УЄС, 1995. – 254 с.
6. *Цьось А. В.* Фізичне виховання в календарній обрядовості українців / А. В. Цьось. – Луцьк, 2000. – 376 с.
7. *Янків І. Т.* Українська спортивна термінологія (історико-методологічний аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. виховання і спорту: спец. 24.00.02 / І. Т. Янків; ВДУ ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2000. – 19 с.

References

1. *Borovska O. V.* Ratio of national and international terms in Ukrainian terminology of physical culture and sport: author's abstract for Ph.D. in Physical Education and Sport: 24.00.02 / O. V. Borovska. – Lviv, 2003. – 20 p.
2. *Dedeliuk N. A.* Traditions of physical education in Kievan Rus and its usage in school: Dissertation of Ph. D. in Physical Education and Sport: 24.00.02 / N. A. Dedeliuk. – Lviv, 2004..
3. *Karpets L. A.* Ukrainian sports slang: structural-semantic aspect: author's abstract for Ph.D. in Philology: 10.02.01 / L. A. Karpets; KNU – Kharkiv., 2006. – 19 p.
4. *Panochko M. N.* Ukrainian sports vocabulary: author's abstract for Ph.D. in Philology: 10.02.01 / M. N. Panochko; KSPI. – Kiev, 1978. – 26 p.
5. *Prystupa I. N.* Folk physical culture of Ukrainians / I. N. Prystupa. – Lviv.: UIS, 1995. – 254 p.
6. *Tsos A. B.* Physical education in calendar formalism of Ukrainians / A. B. Tsos – Lutsk, 2000. – 376 p.
7. *Iankiv I. T.* Ukrainian sports terminology (historico-methodological analysis): author's abstract for Ph.D. in Physical Education and Sport: 24.00.02 / I. T. Iankiv; VDU named after Lesia Ukrainka. – Lutsk, 2000. – 19 p.

Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ
sportsokol@ukr.net

Надійшла 02.2016